

Scientia et Historia-2023

2023 m. gegužės 19 d. vyko Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos organizuota konferencija „Scientia et Historia-2023“, kuri šiais metais buvo skirta paminėti Vilniaus 700 metų istoriniam jubiliejui. Mokslo istorikai rinkosi ir diskutavo Vilniaus universitete, o filosofai – nuotoliu Zoom platformoje.

Pirmojoje Filosofinių ir sociologinių tyrimų sekcijos sesijoje buvo nagrinėjami filosofijos ir filosofijos istorijos santykiai. **Naglis Kardelis** pabrėžė filosofijos istorijos svarbą plėtojant autentišką autorinį filosofavimą. Skiriamuoju autorinio filosofavimo bruožu pranešėjas siūlė laikyti siekį aprėpti pasaulį kaip visumą, o šio filosofavimo priešingybe – susitelkimą į dalinių, „sritinių“, problemų nagrinėjimą. Remdamasis savo pateiktomis skirtimis, Kardelis regi, kad mūsų dienomis autorinis filosofavimas išgyvena sunkius laikus. Filosofai, pasidalinę į analitinės ir kontinentinės filosofijos šalininkus, nagrinėja tik dalines problemas ir vengia mąstyti apie pasaulį kaip visumą. Šioje situacijoje, pasak prelegento, galėtų pagelbėti atsigręžimas į klasikinę, ikidekartinę, Vakarų filosofiją, kurioje autorinis mąstymas klestėjo. Tačiau bėda ta, kad šiuolaikiniai filosofai šį laikotarpį laiko pasenusiu ir nebeaktuali. O toks požiūris yra neteisingas. Tik atsigręžus į klasikinę mąstymo tradiciją įmanoma kurti originalią filosofinę mintį, – ką liudija ir moderniosios lietuvių filosofijos raida. Visi reikšmingiausi paskutiniojo šimtmečio lietuvių filosofai – Stasys Šalkauskis, Arvydas Šliogeris, Arūnas Sverdiolas, Tomas

Sodeika – vienokiu ar kitokiu būdu rėmėsi klasikine Vakarų filosofija. Tačiau jokių būdų ne akiai. Atsiremami į *philosophia perennis* jie siekė sukurti alternatyvią filosofijos sampratą. Tačiau kad tokia samprata gimtų, be *amžinosios filosofijos* buvo būtinas dar vienas elementas – ryškus dabarties problemos suvokimas.

Julitos Slipkauskaitės pranešimas suteikė platesnę perspektyvą pažvelgti į Kardelio siūlomą santykį su filosofijos istorija. Pranešime buvo gilinamasi į paskutiniųjų 60 metų Viduramžių filosofijos istoriografijos raidą ir joje vyraujančius santykio su praeitimi būdus. Buvo įrodinėjama, kad, nepaisant prabėgusio laiko, kaip tada, taip ir dabar joje vyrauja du santykio su praeitimi būdai – *analitinis* ir *kontekstualistinis* požiūris. Pirmuoju atveju siūloma į Viduramžių filosofiją žvelgti kaip į šiuolaikinės filosofijos plėtojimui naudingų idėjų šaltinį. Antruoju atveju teigiama, jog Viduramžių filosofija yra savarankiška mokslo sritis ir neturėtų būti studijuojama per jos jungtis su vėlesnėmis filosofinėmis doktrinomis, o tai reiškia, kad ją reikia aprašyti vadovaujantis jos pačios žodynu ir nuodugniai tyrinėjant jos kontekstą nepriklausomai nuo to, ar toks tyrimas bus aktualus žvelgiant iš šių dienų perspektyvos. Pranešėja teigė, kad kiekvienas iš šių būdų turi savo trūkumų. Tyrinėjant Viduramžių filosofiją analitiškai, rizikuojame neįsigilinti į istorinių doktrinų prasmę ir kontekstą, kuriame jos buvo plėtojamoms, o, taikydami kontekstualistinį metodą, suprastume ir gebėtume rekonstruoti praeities filosofines

idėjas, bet neprisidėtume prie šiuolaikinės filosofijos plėtojimo. Todėl Slipkauskaitė pasisakė už tai, kad būtų sukurtas trečiasis santykio su praeitimi būdas, kuris apimtų stipriąsias abiejų minėtų požiūrių puses ir padėtų išvengti jų trūkumų ir kurių ji įvardijo *suderintuoju požiūriu*. Jos teigimu, tokį požiūrį įmanoma išplėtoti sujungus tokių istoriografų kaip Claude'o Panacci'o ir Miuncheno struktūralistų Davido Pearce'o ir Veikko Rantalo idėjas. Pirmasis tvirtina, jog Viduramžių filosofijos aktualizavimas šiandieninės filosofijos kontekste turėtų vykti trimis žingsniais: pirma, formuluojant referentinius sakinius; antra, formuluojant inferentinius sakinius ir, trečia, išplėtojant kontekstą. O antrieji pateikia keturias istorinių tyrimų gaires. Pirma, mokslo raidą nusako teorijų ansamblių kaita ir normatyvių bei deskriptyvių mokslo raidos aspektų dermė. Antra, deskriptyvieji aspektai dominuoja teorijų rekonstrukcijose pagal nusistovėjusį metamokslinį rėmą. Trečia, normatyvieji aspektai lemia mokslinį procesą ir mokslo raidą ir yra išreiškiami normų, taisyklių ir sąlygų rinkiniais. Ketvirta, skirtingos teorijos susijusios įvairiais tarpteoriniais ryšiais, kurie atlieka neribotą funkcijų kiekį. Kalbėdama apie Miuncheno struktūralistus, Slipkauskaitė pažymėjo, kad mūsų turėtų negąsdinti tai, kad jie pirmiausia kalba apie mokslo istorijos tyrimus. Jos manymu, tai, kas tinka mokslo istorijai, tinka ir filosofijos istorijai.

Saulenė Pučiliauskaitė kritiškai apžvelgė vyraujančio akademinio filosofavimo žanro ypatybes. Jos dėmesio akiratyje atsidadė tokie publikacijoms keliami reikalavimai kaip cituoti kitus autorius, panaudoti kuo daugiau literatūros punktų, vartoti

tarptautinius žodžius, nagrinėti santykius tarp teorijų, numeruoti mintis, kurti lenteles ir diagramas bei paisyti formalių filosofijos žurnalų reikalavimų. Nors šie reikalavimai turi užtikrinti mokslinį publikacijos pobūdį, tačiau prelegentė įtikinamai pademonstravo, kad juos atitinkantis tekstas nebūtinai toks bus. Atsižvelgdama į pastarąjį momentą, Pučiliauskaitė ragino neapsiriboti vyraujančiu akademinio filosofavimo žanru ir pripažinti mąstymo stilių įvairovę: „Nenorėčiau uždrausti rašyti mokslinių monografijų (nors tai būtų visai įdomu), tačiau norėčiau priminti, kad esama daug daugiau filosofijos žanrų: išarmės, mintys, monologai, dialogai, pastabos, esė, fragmentai, tyrinėjimai, traktatai, meditacijos, laiški, dienoraščiai, pjesės, netgi romanai. Jeigu menas postmoderniais laikais džiaugiasi absoliučia formos laisve, kodėl nesidžiaugti ir filosofams?“ Tik rašymo stilių įvairovė, giliu jos įsitikinimu, gali pažadinti kūrybiškumą, kuriam dabar neleidžia pasireikšti griežti tariamo moksliskumo reikalavimai. Taip pat Pučiliauskaitė ragino filosofus atsiskaidyti perdėtos orientacijos į tekstų analizę ir sugrįžti prie svarstymų apie tikrovę ir gyvenimą: „Filosofijos istorija mums pateikia ne tik didžiulę stilių ir žanrų, bet ir problemų įvairovę. Apsimesti, kad jų nėra, yra tik tam tikra filosofinė arogancija, kuri gali būti įdomi tik labai trumpą laiką. Mums, pasirinkusiems studijuoti filosofiją, tikrai rūpėjo tokie klausimai kaip gyvenimo prasmė, tiesa ir melas, gėris ir grožis, pažinimas ir tikroji būtis, ir dar daugelis kitų, susijusių su jais. Kai kurie šių klausimų mums buvo svarbūs *gyvybiškai* – ir tuo ypatingu būdu, kuriuo gali būti svarbūs tik filosofiniai klausimai ir jokie kiti“.

Antrosios sesijos metu buvo svarstomi etikos ir socialinės estetikos klausimai. **Dobilas Kirvelis** aptarė transhumanizmo idėjų raidą pasaulyje ir Lietuvoje. Jis teigė, kad transhumanizmo terminą pirmą kartą pavartojo didysis italų poetas Dantė savo poemoje „Dieviškoji komedija“ (1314). Tačiau šiuolaikinę prasmę šiam terminui suteikė biologas evoliucionistas Julianas Sorellas Huxley (1887–1975). Jo darbai lėmė, kad 1957-ieji tapo oficialiais transhumanizmo gimimo metais. O 2002 m. transhumanizmas tapo ideologija. Lietuvoje transhumanizmas 1962 m. pasirodė biofizikos ir bionikos pavidalu. Tais metais VU Gamtos fakultete įkurta Biofizikos ir biochemijos katedra. Reikšmingą vaidmenį įkuriant katedrą suvaidino tuometis VU rektorius matematikas prof. Jonas Kubilius, propagavęs tik ką „reabilituotą“ kibernetiką. Kirvelis supažindino su minėtoje katedroje išplėtotą gyvybės kaip informacinio valdymo uždarų kilpų kodavimo-dekodavimo procedūromis sampratą ir parodė jos vietą istorinėje gyvybės koncepcijų raidoje. Taip pat prelegentas pristatė transhumanistinę žmonijos raidos koncepciją, pagal kurią iki 2100 m. turėtų pavykti sukurti dirbtinę gyvybę, ar *transžmones*, o po 2100 m. turėtų pasirodyti ir *postžmonės*, bei gyvosios gamtos evoliucijos kaip bioinžinerinės kūrybos sampratą. Transhumanizmą Kirvelis vertino vienareikšmiškai teigiamai ir etinę bei religinę jo kritiką atmetė kaip nepagrįstą.

Margarita Poškutė ir **Aistė Bartkienė** analizavo sunkumus, su kuriais susiduriama siekiant apibrėžti medicinos etikos vietą medikų studijų programose. Remdamosi Bertu Gordijnu, jos išskyrė tris problemines sritis. Pirmoji susijusi su žiniomis: ar

medicinos studentams iš viso reikia etinių žinių ir jei taip, tai kokių. Antroji liečia įgūdžius: kokie jie turi būti ugdomi – ar vien racionalūs ir analitiniai gebėjimai, įgalinantys analizuoti ir spręsti etines dilemas, ar ir emociniai bei interpretaciniai įgūdžiai, pavyzdžiui, empatija, užuojauta, rūpestis ir dėmesingumas. Trečiosios atveju turime reikalą su moraliniu jautrumu: ar įmanoma jį išugdyti ir jei taip, tai kokiais būdais ir kaip jį ugdant išvengti vienos moralinės pozicijos primetimo pliuralistinėje visuomenėje. Pranešėjos palaikė poziciją, jog medicinos etikai turi atsirasti vietos studijų programose, kad gilių ir adekvačių etinių žinių medicinos studentams reikia, kad turi būti ugdomi ne tik jų racionalūs, bet ir emociniai gebėjimai ir kad bet kokios formos indoktrinacija yra nepateisinama. „Norint įgyti reikalingas žinias, įgūdžius ir moralinį jautrumą, turėtų būti tinkamai suformuluotas „medicinos etikos“ kurso, orientuoto į profesinę praktiką, tikslas bei derinami skirtingi metodai (įtraukiant literatūrą, vaizduojamuosius menus ir t. t.)“, – baigdamas pranešimą pažymėjo prelegentės.

Aušra Rimaitė nagrinėjo ekologinę krizę, jos pasireiškimo būdus, psichologines pasekmes ir galimus jos įveikos būdus. Jos teigimu, ekologinė krizė apima klimato kaitą, kurią signalizuoja vis dažnesni ir smarkesni uraganai, karščių bangos, potvyniai ir miškų gaisrai, biologinės įvairovės nykimas, oro, dirvožemio ir vandens tarša. Visi šie reiškiniai žmonėse kuria rizikos ir nesaugumo jausmą. O pastarojo apimti jie panyra į paralyžiuojančią apatiją. Siekdami pažadinti žmones veikti jau dabar, aplikosaugos aktyvistai ragina permąstyti santykį

su gamta. Dėl visų nelaimių jie kaltina antropocentrizmą – požiūrį, pagal kurį žmogus yra visatos centras ir tikslas. Vadovaujantis juo, natūrali aplinka suvokiama per materialinės naudos prizmę – įsitikinimą, jog gamta privalo teikti žmonėms įvairiopą naudą. Aktyvistai siūlo antropocentrizmą keisti ekocentrizmu – požiūriu, aukštinančiu gamtą ir žmogų laikančiu tik vienu iš jos elementų. Jų įsitikinimu, ekocentrizmu grindžiama gamtos apsauga yra pranašesnė už antropocentrizmo padiktuotą rūpinimąsi aplinka. Mat vedami ekocentriškų įsitikinimų, jog gamtą reikia saugoti dėl jos pačios, o ne dėl jos poveikio žmogaus gyvenimo kokybei, individai labiau stengiasi tausoti aplinką, nei kad vedami rūpesčio dėl žmogaus sveikatos ir gerovės. Baigiamojoje pranešimo dalyje Rimaitė pristatė 2019 m. rudenį – 2023 m. pavasarį vykdyto empirinio tyrimo „Pasivaikščiojimų „lobiai“ ir ekosąmoningumas“ rezultatus. Juos apibendrinama, pranešėja teigė, jog tyrimas atskleidė, kad jos tirtieji apie gamtos apsaugą mąsto antropocentriškai.

Sesijos, o kartu ir visos sekcijos, darbą užbaigė **Alvydas Noreika**. Savo pranešime jis gilinosi į žymaus Amerikos lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio visą gyvenimą vykdytus sociologinius tyrimus vienijančios temos genezę. Noreika teigė, kad tokį vaidmenį atlieka kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema. Ją plėtodamas, Amerikos lietuvių sociologas siekia nustatyti visos visuomenės ar atskirų jos grupių nariams bendras (*shared*) emocijas ir jų organizavimo bei funkcionavimo būdus, socialines ir kultūrinės jų susiformavimo sąlygas, o taip pat bendrųjų emocijų raišką kultūros sim-

bolizme. Nors pripažįstama, kad didesniu ar mažesniu mastu visi kultūrą sudarantys simboliai gali išreikšti kolektyvinį emocionalumą, tačiau pabrėžiama, jog labiausiai – ekspresyvinis simbolizmas. Ekspresyvinio simbolizmo branduoliu laikomas menas. Daroma prielaida, jog meninės išraiškos formos, vaizdiniai ir prasmės, įkūnydami kolektyvinį emocionalumą, kartu įgyja galią ir pastarąjį normatyviai reguliuoti. Kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temos ištakų Noreika siūlė ieškoti ne Kavolio vaizduojamojo meno sociologijoje, į kurią mokslininkas pasuko po sėkmingo daktaro disertacijos apgynimo 1960 m. ir kurioje minėta tema buvo išplėtotą maksimaliu laipsniu, bet dar iki jos. Konkrečiai, studentiškuose darbuose, parašytuose XX a. šeštajame dešimtmetyje studijuojant Viskonsino ir Harvardo universitetuose ir priskirtinuose nacionalinio charakterio studijoms. Pranešėjo teigimu, šiuose darbuose aptinkame visus svarbiausius minėtos temos elementus – kolektyvinį emocionalumą, socialines ir kultūrinės jo susiformavimo sąlygas, taip pat ir kultūrą bei meną kaip simbolines emocionalumo talpyklas. Kavolio dėmesys šiai temai aiškinaamas tuo, kad kolektyvinį emocionalumą ir jį reguliuojančius simbolius jis laiko reikšmingais asmenybės, kultūros ir visuomenės elementais ir vaidinančiais svarbų vaidmenį formuojant nacionalinį charakterį ir palaikant jo tęstinumą. Noreika pastebėjo, jog, nepaisant minėtų elementų egzistavimo, negalima dėti lygybės ženklą tarp nacionalinio charakterio studijų ir vėlesnių Kavolio tyrimo laukų. Pirmosios išsiskiria tuo, kolektyvinis emocionalumas pirmiausia išskaitomas ne iš meno, bet iš

kitų rūšių simbolizmo – kalbos, patarlių, poelgių ir įvykių, liudijančių apie bendruomenėje vyraujančias emocines nuotaikas. Tačiau, prelegento teigimu, dviejuose to laikotarpio Kavolio straipsniuose „Vertybinių meno analizė“ (1958) bei „Menas ir bendruomenė“ (1960) aptinkame ir jau būsimos kolektyvinio emocionalumo temos traktuotės kontūrus. Juose nemeninis simbolizmas ir menas apsikeičia vietomis: pirmasis nueina į antrą planą, o antrasis išeina į priekį ir tampa pagrindiniu langu, pro kurį žvelgiant atsiveria slaptas (neįsi-

sąmonintas) emocinis socialinių grupių gyvenimas. Baigdamas pranešimą, Noreika pažymėjo, kad buvo viena teorinė prielaida, kurią Kavolis priėmė iškart ir be didesnių svyravimų, – tai nuostata kolektyvinį emocionalumą laikyti fundamentaliausiu asmenybės, kultūros ir visuomenės lygmeniu.

Konferencijos organizatoriai norėtų išreikšti padėką LKTI Lietuvos filosofijos istorijos skyriaus vedėjai Rūtai Marijai Vabalaitei už pagalbą organizuojant Filosofinių ir sociologinių tyrimų sekcijos darbą.

ALVYDAS NOREIKA